

ПРОФЕСИОНАЛНИ ВОЈНИ ЕТОС И ВОЈНА ПРОФЕСИЈА

Борислав Д. Гроздић¹

Министарство одбране Републике Србије, Војна академија

У овом чланку нуди се одговор на питање зашто је морал (етос) од суштинског значаја за сваку професију, а за војну професију посебно. Указује се на чињеницу да се професија суштински разликује од заната, занимања, посла и других делатности и да професионална војна лица представљају професионалну групацију која је у већој мери одвојена од осталог дела друштва него друге професије. Намера нам је да истакнемо да високи стандарди професионализма од војне професије не захтевају само изузетну стручност, већ ништа мање, односно најмање подједнако и моралност.

Кључне речи: *професија, војна професија, професионална етика, професионална војна етика, морал (етос), војни морал (војни етос).*

„За неморално понашање се често каже да је непрофесионално понашање.“

Вандервир Кустис

„Ако желите да будете богаташ и ако мислите да можете то да будете, не треба да ступате ни у једну професију. Ни у једној од њих не постоји поштен начин да се обогатите. Постоје законски начини, али ниједан начин који бисмо ви и ја назвали поштенним.“

Маркиз Г. Итон

„Војнике учаше (Свети Сава) да избегавају насиље и неправедно грабљење, и њих саветоваше да буду задовољни платом својом, супругама и царским давањем.“

Теодосије

¹ Пуковник доц. др Борислав Д. Гроздић предаје Војну етику.

Увод

Значај морала за војску је давна и општепозната чињеница, али постоји реална потреба да се, у вези с актуелном професионализацијом Војске Србије, у којој ће професионална војна лица представљати њену основу, темељ, изнова укаже на суштински значај професионалног војног етоса (војног морала) за војну професију. У овом раду аргументује се теза да је етос (морал) *conditio sine qua non*,² како професије и професионализма уопште, тако и војне професије. Без морала нема професије ни професионалца,³ јер само стручност није довољан услов за професионалност.

Недавним усвајањем Кодекса части припадника Војске Србије, по први пут експлицитно, изнова су постављени темељи за изградњу војног етоса. Предстоји главни и далеко тежи део посла, а то је процес интериоризације (поунутрења) тих вредности од припадника Војске, односно сложен процес моралног образовања и васпитања у складу са новопрокламованим вредностима. За то је потребно у Војсци изграђивати читав нови систем, између осталог добро осмишљен едукативни програм из етике, јер је претходни или порушен или неодговарајући. То не значи да би требало, као много пута до сада и у многим областима, почињати као да то по први пут радимо и да у свему други треба да нас уче.

Шире гледано, моралне обавезе припадника војне професије проистичу из улоге коју војна професија има у друштву, а у условима неспорне друштвене аномије унапређење професионалног војног морала има и шири друштвени значај. На испиту из Војне етике, пред аутором овог текста кадет Војне академије је пре две године изјавио: „Морална и духовна обнова нашег народа почеће из војске“. На сва потпитања како, одакле му то, који су аргументи, кадет није одговарао. Јесте чудно, али зашто би било немогуће?

Професионални војни етос

Пре него што наведемо аргументе зашто војна професија као таква има у суштини етички карактер, у најкраћем ћемо ближе одредити појмове *војни етос* и *професија*, односно *војна професија*. Међутим, због честог мешања појмова *етика*, *морал* и *етос* потребно је најпре, такође у најкраћем, нагласити разграничење између њих. У српском језику (и не само у српском) изрази *ети-*

² Услов без кога се не може (лат.)

³ „И ако би злом духу једанпут пошло за руком да ноћу у души заспалих људи погаси све зраке савести, макар и за релативно кратко време, на земљи би завладао такав пакао о коме нам ни најружнији снови не би могли дати верну представу.“ И. Иљин: *Пут духовне обнове*, Логос – Ант, Београд, 1998, 64.

ка и морал се веома често употребљавају као синоними, па се реч *морални* замењује речју *етички* и обрнуто. Не прави се разлика између појмова *етика* и *морал*, а требало би је правити. Реч *етос* у српском језику је понајмање у употреби, али се често не прави разлика ни између појмова *етос* и *етика*.

Употребљавање израза *морал* и *етика* као синонима није без основе. Ако погледамо корен речи *етика*, који се налази у грчкој речи *ethos*, онда видимо да она значи: боравиште, завичај, обичај, ћуд, понашање, владање. Етика је постала интернационална реч и појам, али у међународном моралном жаргону само понашање се назива *етос*, а наука о понашању *етика*. Реч *морал* је у међународној употреби, као и етика, а њено извориште је у латинском језику, потиче од именице „mos“ (ген. *moris*), која има потпуно исто значење као и хеленска реч *етос* – обичај, понашање, владање. Према томе, *етика* и *морал* етимолошки и семантички значе исто, па се зато често употребљавају као синоними.

Међутим, будући да су оба термина широко ушла у интернационалну употребу, синоними су временом постали конкуренти, ривали. Придавана су им различита значења, која су сада постала широко прихваћена. *Етика* се схвата као филозофска дисциплина која за свој предмет има морал, која представља теорију, филозофију морала. За етику се користи и одређење *наука о моралу*, међутим, у овом контексту то *наука* се подразумева у најширем теоријском смислу, а не у смислу модерне емпиријске науке.

Јован Бабић сматра да је *морал* двозначан термин, који са једне стране означава један особени критеријум који се примењује на људске поступке и праксе, али исто тако он је једна друштвена појава, која у овом или оном облику постоји у сваком друштву.⁴ Моралом се означавају поступци и делатности, правила која владају тим делатностима и вредности које те делатности и поступци усађују, негују и примењују. Морал обухвата и морална веровања, моралне судове, морална осећања, морални језик којим изражавамо претходно. Према томе, ако морал представља скуп правила која управљају, владају моралним поступањем, етика је научни и филозофски третман моралности.

Морал и *етос* најчешће се употребљавају као синоними. Познати грчки теолог који се бави етичким питањима с хришћанског аспекта, Х. Јанарис, изједначава појмове морал (моралност) и етос: „Моралност или етос сваког човека јесте његово објективно вредновање, засновано на скали вредности прихваћеној од друштва као целине“.

Војни етос и *морал војске* користимо као синониме, а без намере (уосталом и могућности) да намећемо, сматрамо да је израз *војни етос* за наше услове примеренији. За то постоји више разлога. Замена досадашњих израза морал војске, борбени морал и других синтагмом *војни етос*, јесте

⁴ J. Babić: *Moral i naše vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2005, 37.

само формална промена имена, али представља и отклон од идеолошког разумевања тих израза. Сама реч *морал* у нашим условима се схвата и доживљава са претпоставком одређене идеолошке матрице, односно везује се за период ЈНА, а посебно, након распада ЈНА и СФРЈ, за репове комунистичке идеологије у Војсци Југославије и Војсци Србије и Црне Горе.

Под *професионалном етосом* или *професионалним моралом* подразумева се систем моралних обавеза који се односе на одређене друштвене или професионалне групе. Тај систем моралних обавеза најчешће срећемо у облику неписаног, али може бити и писаног кодекса моралног поступања. Кодексом се прописује одређени облик понашања људи у оквиру обављања професионалних дужности, како у одређеној професији, тако и у односу те професије према другим професијама, другим друштвеним групама и друштву у целини. Тако се регулише поље моралних делатних односа, који настају у специфичној професионалној делатности. Опште моралне вредности и норме спецификују се у одређеним професионалним делатностима на начин специфичних моралних норми понашања и специфичних етичких кодекса који би важили у таквим професијама.

Поставља се питање откуда то настајање, постављање и развијање етичких кодекса у многим савременим професијама и друштвеним групама, па тако и у војној професији? То се објашњава чињеницом да расте свест о вредности људске личности, свест о значају заштите слободе, части и достојанства људске личности. Из тога проистиче и стална потреба за поштравањем хуманистичких критеријума за обављање неке делатности у складу с идејом о вредности људске личности.

Будући да су припадници професије пре свега људи, а тек онда припадници професије, нема посебног морала који дозвољава припадницима неке професије да као професионалци раде нешто што је неморално да раде други људи.⁵ На пример, адвокати да лажу и обмањују како би помогли клијенту, лекари да лажу пацијенте или експериментишу са њима без њихове сагласности итд. Професионални етос је својеврсни израз општег у посебном. Диркем у књизи *Професионална етика и грађански морал* тврди да професионални морал не замењује опште моралне норме и правила као што су отацествољубље, морална одговорност, част, достојанство и други морални принципи и особине човека у одређеној професији.

Постоје многи етички системи, кодекси разних касти, професија. Један од најстаријих примера професионалног етичког кодекса је Хипократов кодекс лекара (460–377 г. пре Христа). Подела рада условљава настајање многих етичких кодекса, што посебно долази до изражаја у доба феудализма, када настају многи професионални етички кодекси: судија, витеза, монаха. Могло би се рећи да свака класа и чак свака професија има сопствени

⁵ R.T. De Džordž: *Poslovna etika*, „Filip Višnjić“, Beograd 2003, 499.

морал. Морал одређене професије има своје одлике, које обележавају ту професију, на пример „педагошки такт“, „непоткупљивост правника“, „одговорност научника“, „предузимљивост и прецизност војника“.

Често се појам *професионална етика* своди на морални кодекс одређених професија, као скупове правила које професије проглашавају за правилник пожељног или допуштеног понашања у оном делу праксе који је одређен неком професијом. „Професионална етика представља или има претензију да буде само професионални морал (мада и то остаје на нивоу претензије, јер се ради заправо о важећој али уз то, још и кодификованој обичајности у пракси неке професије, што свакако олакшава посао, али је при том сасвим неизвесно да ли осигурава или чак само помаже у осигуравању моралне исправности уобичајених и стандардних поступака)“,⁶ сматра Ј. Бабић.

Под *професионалним војним етосом* подразумева се систем моралних обавеза, целовит систем моралних погледа који се односе на војну професију. Он има своје специфичности у односу на опште етичке принципе, који важе за сваку одговорну особу. Професионални војници суочавају се са многим моралним дилемама које су јединствене за њихову професију. Могло би се рећи да је професионални војни етос у основи временски и просторно неодређен утолико колико све професионалне војске имају нешто заједничко, као што и војске свих времена имају нешто заједничко. У контексту таквог војног етоса створен је низ моралних норми и вредности, које су током историје добиле статус општељудских вредности. Вредности војничког сталежа добиле су широко друштвено признање, показавши се не само вредностима те друштвене групе, већ су постале темељ морала у свим традиционалним друштвима.

Професија и војна професија

Чињеницу да војна професија постоји, као творевина 19. века, сада више нико не доводи у питање. О томе, чини се, постоји консензус и унутар и изван војске. Разлика између професионалних војних лица и ранијих типова војних старешина који су командовали у армијама и флотама и пре 1800. године, која се сматра размеђем, како примећује С. Хангтингтон, јесте у томе што официри раније нису били професионалци, већ или најамници или аристократе, а официрску службу нису третирали као професију. Официрима најамницима војна служба била је посао који су обављали с циљем остварења добити, док је аристократама-аматерима то био хоби, а циљ су им били част и авантура. Професионална војна лица од деветнаестог века теже да стручно обављају свој посао и имају професионални циљ – служе

⁶ Ј. Бабић: *Морал и наше време*, 320.

вишем циљу: „професионални официр је прожет идеалом служења држави. У ствари, он мора да буде лојалан једној институцији која је опште прихваћена као оличење ауторитета државе“, ⁷ сматра Хангтингтон.

Да бисмо јасно одредили шта подразумевамо под тим да су официри професионална група, професија, а официр професионалац, најпре ћемо указати на разлику између *професије* (*професионалца*) и *посла, позива, заната, занимања*, јер се ови изрази често користе као синоними и не разликују довољно јасно.

Најпре, у чему је разлика између *аматера* и *професионалца*. Аматер (фр. *amateur*, лат. *amator* – који воли) је онај који се из љубави бави неким послом (науком, уметношћу, спортом), а не професионално, тако се за њега се још каже љубитељ, дилетант. За разлику од аматера, *професионалац* (лат. *profesio*) је човек који неки посао обавља стручно, као своје стално, основно занимање, за новац (од тога живи), са високим образовањем (завршен факултет).

Под појмом *посао* (*job*) разумемо несталну делатност којом се неко примарно бави ради зараде, односно ради стицања профита. Под *позивом* се подразумева комплекс специфичних делатности, које се углавном обављају до краја радног века и за које је потребно специфично образовање и предзнање. *Занат* је врста делатности која се бави производњом, поправком или одржавањем нечега, подразумева овладавање одређеном техником и представља обичну вештину која постоји само у садашњости и за разлику од професије не пита се за своју прошлост. *Занимањем* се сматра посао који појединац обавља и од кога живи, иза кога стоји стручно образовање.

У чему је суштинска разлика између професија (лекар, судија, професор, новинар, официр) и заната (столар, водоинсталатер, обућар и др.)? Да би неко занимање постало професија, потребно је да има: развијену основу теорије и технике, које чине систематски заокружену целину и основу за професионално деловање, монопол на стручну експертизу, препознатљивост од стране јавности, професионалну организованост, развијену професионалну етику, професионални жаргон. На основу наведених пет чинилаца може се оцењивати степен изграђености неке професије.

Са развојем друштвене поделе рада долази до специјализације знања, те тако настаје нови елемент друштвене структуре, професија (Емил Диркем). Велике и најстарије цивилне професије као што су свештеничка, лекарска, правничка, јавиле су се у касном средњем веку, а у високо развијеној форми постоје од почетка осамнаестог века. Професија официра као таква, као што је већ речено, настаје у деветнаестом веку.⁸

⁷ Semjuel R. Hantington: *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, Centar za studije Jugoistočne Evrope – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2004, 39.

⁸ Још 1974. године Jane Clapp је у *Professionalism Ethic and Insignia* (Metuchem, NJ: Scarecrow Press 1974) сабрала преко 100 кодекса група које су се представљале као професије.

За дефинисање појма професије послужићемо се одређењима неколико савремених теоретичара професије. У новијим дефиницијама професије по правилу се потенцирају дуготрајно и универзитетско образовање, аутономност и високи друштвени углед. Тако Е. Гринвуд истиче следеће особине професије: *професионално знање*, које се базира на одговарајућем научно-теоријском знању; *поседовање стручног и експертског ауторитета*; *професионална активност* која је заштићена одређеним друштвеним правилима, јер дају институционални оквир за обављање дате делатности; професионално деловање је регулисано етичким кодексом, припадници професије формирају своју професионалну субкултуру.⁹ За Вотсона професија је занимање које успева да стекне висок положај и аутономију у друштву на основу своје стручности и монопола у датој области.

Оно што сваку професију одваја од непрофесија, односно шта је суштински одликује су: *стручност*, јер је професионалац експерт са специјализованим знањем и вештином у значајној области људског живота; *одговорност*, јер професионалац пружа услуге када друштво то од њега захтева и *припадништво групи*, која је издвојена од лаика.¹⁰ Карактеристично за професију је што захтева високо образовање (титулу), заснива се на наукама и теоријском знању, има монопол на одређену делатност, има свој језик (жаргон), има своје удружење, има својеврсну професионалну етику.

Професија се не може свести само или првенствено на техничку стручност и вештину, зато што представља нешто више, она тежи остваривању „виших циљева“ у служби друштву. Карактер услуге и монопол над сопственом вештином намеће професионалцу одговорност да пружи врхунску услугу онда када и на који начин друштво то од њега захтева. На пример, за лекара, хирурга који је у познатој „Жутој кући“ на северу Албаније отетим Србима са Косова и Метохије вадио органе, који су касније продавани, пре би се могло рећи да је зликовац, злочинац, криминалац, него професионалац лекар. Он таквим поступањем сам себе суштински искључује и искорењује из лекарске професије. Такав је случај и са корумпираним професорима, судијама, свештеницима, новинарима, цариницима и др.

Занимљиво, М. Шеферес и М. Пакалук за професију тврде да она на систематичан и организован начин, свакодневном делатношћу доноси *важно, неупоредиво добро друштву*.¹¹ Поменути аутори суштинску разлику између професије и обављања неког посла виде у томе што професија обезбеђује „племенито“ или „часно добро“ (*bonum honestum*), неупоредиво добро, а посао обезбеђује упоредиво добро.

⁹ Наведено према: С. Болчић: *Свет рада у трансформацији*, Плато, Београд, 2003.

¹⁰ S.R. Hantington: *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, 10–13.

¹¹ М. Šeferes i М. Pakaluk: *Razumevanje računovodstvene etike*, Službeni glasnik, Београд 2009, 45.

И наведени аутори истичу да одређене професије пружају услуге којима се остварују вредности неопходне за функционисање и опстанак друштва, као што су унапређење: здравља, правде, образовања, поверења, духовности, безбедности и друго. Професије јесу значајне и посебне управо остваривањем важног, неупредивог добра у друштву. У чему је разлика између упоредивог и неупоредивог добра? У томе што је *упоредиво добро* – добро које се може схватити као садржалац вредности другог добра, а *неупоредиво добро* – добро које се не може упоредити са другим добром у погледу њихове релативне вредности. На пример, грубо речено, сто који прави столар може се упоредити са пет пари ципела које производи обућар и она се могу разменити. Те две врсте добара (сто и пар ципела) су упоредиве.¹² Новац на тржишту представља опште упоредиво добро.

Неупоредиво *племенито (или часно) добро* је добро коме се тежи због њега самог, а не ради остваривања неког другог, вишег добра.¹³ Ево неколико часних добара које остварују одређене професије: спасење – црква (свештенство), здравље – медицина, правда – правосудје, знање – просвета, поверење – рачуноводство, истина – новинари итд. Из претходног следи да је официрски кор професија јер обезбеђује часно, неупоредиво добро друштву, а то је војна безбедност.

С. Хантингтон у познатом делу *Војник и држава* као једну од основних и најзначајнијих тврдњи истиче да је савремени официрски кор професионална групација, а савремени војни официр професионалац и да управо професионализам раздваја војног официра данашњице од ратника из претходних периода.¹⁴ Према томе, војну професију, као и сваку другу, одликује *стручност, одговорност и корпоративни дух*.

У вези са првом одликом сваке професије, *стручношћу*, поставља се питање која је централна вештина која разликује официра од других професија и занимања, односно шта је специјализована стручност војног официра, шта је то заједничко официрима копнене војске, ваздухопловства и морнарице? С. Хантингтон тврди да је то *управљање насилљем* (фраза Харолда Ласвела, прим Б. Г.), да је функција војне силе успешна оружана борба, да је дужност официра: а) организовање, опремање и обучавање војне силе, б) планирање њених операција и в) усмеравање њених операција у и ван борбе.¹⁵

Израз *управљање насилљем* неизоставно захтева шире појашњење јер је више него честа појава да се не разграничава значење термина *насилља* и *силе*, у њиховој колоквијалној, али и теоријској употреби. У многим језицима

¹² Две врсте добара су упоредиве ако се њихова релативна вредност може изразити преко пропорција или разломком Н/У.

¹³ Исто, 45–48.

¹⁴ S.R. Huntington: *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, 9.

¹⁵ Исто, 14.

између тих термина се не прави јасна разлика.¹⁶ И Х. Аренд признаје да се реч *сила* у свакодневном говору често користи као синоним за *насилје*, готову ако насилје служи као средство принуде.¹⁷

У српском језику реч „насилје“ по себи негативни предзнак, а не неутралан. У самој речи „насилје“ већ се крије негативна оцена: „насилје“ је делатно произвољно, неосновано, одвратно, „насилник“ је човек који прелази границе дозвољеног, напада и тлачи – угњетавач и злотвор. Против „насила“ треба протестовати, с њим се треба борити; у сваком случају, човек подвргнут насилју је понижен, угњетен, заслужује сажаљење и помоћ. Доказивати „допуштеност“ или „законитост“ насилја значи доказивати „допуштеност недопустивог“ или „законитост незаконитог“,¹⁸ исправно примећује руски религијски филозоф И. Иљин. Зато је неопходно правити разлику између *насилја* и *присилјавања*. Израз *присилјавање* може се употребљавати у позитивном смислу, морално допустивом, *употреба силе* и *примена силе* у вредносно неутралном, док термин *насилје* означава примену силе коју би требало морално осудити, која потиче из (злог мотива) зле душе, зле побуде или подстиче на зло.

Уколико се не прави разлика између насилја и присилјавања, замагљује се проблем и долази у позицију да се најпре насилје истргне од моралне и вредносне оцене, а затим да се истим именом назове злочинац и херој, злочин и подвиг. Тиме бисмо под исто подвели и оног који примењује силу из мржње, страсти, интереса, са оним ко то чини из узвишених моралних побуда, преступника и праведника, насилника и жртву. Свака употреба силе није по себи ни добро ни зло, али, насилје је увек зло.¹⁹ „Присилјавањем“ називамо примену силе, која је законита, правна, морална, духовна, смислена, одмерена, оправдана и којим се приморава на чињење или спречава нечија делатност. Под појмом „насилје“ подразумевамо противзакониту (противправну), противморалну, противдуховну, прекомерну, нелегитимну, неоправдану употребу силе којом се присилјава на чињење или спречава нечија делатност.²⁰ Према томе, специјализовану стручност војног официра треба назвати оправдано *управљање војном силом*, а не *управљање насилјем*.

¹⁶ У немачком језику термин *Gewalt* служи за означавање и силе и насилја итд. D. Simeunović: *Političko nasilje*, Радничка штампа, Београд 1989, 7.

¹⁷ H. Arendt: *O nasilju*, Aleksandria Pres, Beograd, 2002, 57.

¹⁸ И. Иљин: *О супротстављању злу силом*, НИЦ Војска, Берлин, 1925, 24.

¹⁹ Истинита је тврдња православног руског филозофа И. Иљина: „Савремени људи изгубили су живо осећање добра и зла; они изопаченост прихватају као достигнуће, ниску интригу као манифестацију умности, свирепост као херојску вољу, противприродну утопију као велики светски 'програма'. Наши савременици заборавили су драгоцене аксиоме политике, права, власти и државе. Они су 'укинули' ђавола, да би му се препустили и поклонили“. И. Иљин: *Пут ка очигледности*, БРИМО, Београд 2001, 106.

²⁰ Истичући разлику између *присилјавања* и *насилја*, И. Иљин сматра: „Присилјавањем треба назвати наметање воље на унутрашњи или спољашњи склоп човека, које није непосредно усмерено на духовно прозрење присилјаване душе нити на њено прихватање у љубави, већ покушава да је натера да нешто учини или, пак, да спречи њену делатност“. И. Иљин: *О супротстављању злу силом*, 20.

Војна професија има посебан друштвени значај. Вештина управљања војном силом је специјализована, заједничка стручност официра, која их одваја од свих других професија и цивилних група. Та стручност официре обавезује на посебну друштвену одговорност, на њено морално коришћење у повећању (оперативних способности за одбрану) војне безбедности друштва, до степена занемаривања свих других циљева. Уосталом, зар и сама професионална стручност официра није морално питање?

Етнос и војна професија

Војна професија по себи има у суштини етички карактер, с обзиром на узвишене идеале којима је посвећена. Само са моралном компонентом војна професија представља то што јесте, у супротном се извргава у своју супротност, криминалну банду, злочиначку организацију и слично. Етос војној професији пружа одговарајуће решење у многим околностима, а навешћемо само неке: а) када правила и прописи нису довољни да регулишу обављање војне делатности, б) када и како ће професионална војна лица, у деликатним и нормативно нерегулисаним ситуацијама, употребити војну силу, в) како ће се професионална војна лица односити према друштвено-историјској чињеници располагања својим и туђим животима, г) како ће се професионална војна лица односити према држави (и другим друштвеним институцијама изван војске), како према својим потчињенима, д) како ће професионална војна лица остварити лидерску улогу у својим јединицама и штабовима, е) за професионалну мотивацију професионалних војних лица, јер им материјални интерес није примаран нити довољан итд.

а) Правила и прописи и војни етос

Може ли се функционисање и поступање професионалних војних лица, у миру и у рату, регулисати на одговарајући начин само правним нормама? Да ли је постојање и познавање међународног хуманитарног права и локалног права довољна гаранција и за морално поступање официра и подофицира у свим мисијама, операцијама и задацима? Постоји велики раскорак између узвишених идеала чијем остваривању је посвећена војна професија и стварних прилика које данас владају у свету. Сведоци смо да се, упркос постојању позитивних закона, ваљаних конвенција и вредних прописа у мултинационалним операцијама, дешавају стравични злочини, који саблажњавају светско јавно мњење. Према томе, пошто се само законима, прописима и правилима не може у потпуности регулисати војна делатност, намеће се захтев етици, и то посебно војној етици, да пружи одговарајућа решења.

Професионални војник, професионална војска, тежи остваривању *виших циљева* у служби друштву.²¹ Поставља се питање који су то *виши циљев*и или *часно добро* које остварује војна професија? То је одвраћање и одбрана земље од оружаног угрожавања споља и извршавање других мисија и задатака у складу са Уставом, законима и принципима међународног права који регулишу употребу силе. Очигледно је неопходан склад, равнотежа између остваривања часних добара у друштву, јер је неупутно увећавање једног на рачун осталих. Тако, на пример, ни војну безбедност не би требало увећавати на рачун других друштвених вредности, односно часних добара, као што су знања, правде, здравља и друга.

У демократским државама официри су одговорни пред државом да њихова вештина може да буде искоришћена само за сврхе које је одобрило друштво, преко својих политичких заступника. Превасходна мотивација официра је приврженост и љубав према отаџбини и свом позиву и осећај друштвене обавезе да користи тај позив за добробит друштва. Иако је понашање унутар војске регулисано бројним правилима, обичајима и традицијом, официрима су потребна знања која детаљно објашњавају њихову моралну одговорност према старијим официрима, подређенима, надређенима, цивилима, држави којој служи итд.

Управо та чињеница вишеструко повећава значај моралне компоненте за војну професију, јер обухвата многа, па и најтежа етичка питања, животне проблеме и личне дилеме. Знање о етици и моралном понашању значајно је за будуће официре, као и за професије попут лекарске или судске, али могло би се рећи и много више.

Правила и прописи су недовољни, јер једноставно не могу да обухвате богатство самог живота, они су императивни јер су наметнути споља, а када се повећавају по обиму и ефекту они су самопоражавајући и контрапродуктивни. Није довољно само једноставно поштовање правила, јер правила и прописи одређују минимум прихватљивог понашања. На пример, прописана брзина у кривини у условима клизавог пута понекад је превелика.

Војна професија због своје важности и посебности подразумева да се официр увек даје и служи заједници много више него што то од њега било који пропис или норма захтевају. Официр који служи само по ономе што је нормама или писаним прописима захтевано, просечан је и недовољно поуздан припадник оружаних снага за узвишену делатност која се од припадника сваке војске, у тако пресудним тренуцима, са правом очекује од стране заједнице.

б) Официрски кор и употреба силе

Официр је стручњак за одговорно управљање друштвеном силом. Таква стручност намеће и посебну друштвену одговорност. Уколико би официри неморално користили своју стручност, у сопствену корист или корист само

²¹ S.R. Huntington: *Voјnik i држава, теорија и политика цивилно-војних односа*, 9.

официрског кора, то би непосредно слабило основе друштва. Због тога се у демократским друштвима инсистира да управљање силом има користи само за друштвено одобрене сврхе. Ко год прихвата принципе неопходности оружаних снага, такође прихвата и принципе легитимне употребе војне силе од стране државе.

Опште место је да употреба војне силе у рату или било којој другој мисији и задатку мора бити подређена политичким циљевима. Према томе, о употреби војне силе коначну реч не дају војници, већ политичари. У сваком случају, остаје велики и значајан простор који је у надлежности војника, а то је само вођење рата, оружаних сукоба или других мисија и задатака. Одговорност војника ограничена је њиховим активностима и овлашћењима. М. Волзер с правом истиче: „општа политика неке војске, изражена кроз њене официре, климу коју они стварају својим свакодневним поступцима, има далеко више везе с учесталошћу 'вишка' убијања него интензитет стварних борби“.²² Са реализацијом асиметрије ратовања, која сада преовладава модерним бојиштима, морална клима за употребу војне силе се мења.

У суштини сврха војног етоса, односно морала војске, јесте да одржи ефикасност војске. Без морала ниједна војска на свету не може да буде ефикасна у извршавању својих задатака, мисија и постављених циљева. Према томе, професионални војни етос обезбеђује начине за друштвено усмеравање и контролу припадника војске док обављају своју стручну дужност, у свим условима.

в) Однос официрског кора према животу

Војна професија се, у суштини, бави питањима живота и смрти појединца, а у неким историјским случајевима и животом и смрћу читавих народа. Свакако главна и најтежа морална противуречност са којом се официри и остали припадници војске суочавају је: у којим условима човек има морално право и чак моралну обавезу да убије другог човека, односно да нареди убијање?

Тешко је доказати да није било другог излаза осим убиства, да би се смирила узнемирена душа и ућутала изазвана савест. Увек ће остати оправдано питање: да ли је све учињено да убиство не буде јединствено и неизбежно средство. Чин убиства је потпуна и безусловна непоправљивост. Убиство носи карактер неповратности.²³ Може ли и како новац, слава, унапређење у чину, друштвено признање или било која друга надокнада да по-

²² М. Volzer: *Pravedni i nepravedni ratovi*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, 376.

²³ И Ильин: Основное нравственное противоречие војнз, *Христовское воинство, Православна традиција Руско Армии*, Военнии университет, Москва 1997.

могне професионалцу војнику у овим питањима? Или само и пре свега морал и вера. Зато се основано сматра да је морал војске супериорнији од морала у другим професијама, као што су бизнис, право, или медији.

а) Однос професионалних војних лица према држави

Инсистирање на лојалности војника, односно послушности, као врховној вредности на којој се темељи етос војске и најважнијој војничкој врлини, можемо пратити још од Платона,²⁴ па до данас. Пошто војна професија постоји да би служила држави, сваки ниво у оквиру војске мора да буде у стању да обезбеди моменталну и лојалну послушност потчињених нивоа. У савременим демократским режимима однос између државника и официра се по правилу детаљано нормативно регулише, али се никада не могу прецизно дефинисати и предвидети све ситуације у том односу. Управо војна етика истражује принципе ових односа, а моралност испуњава правно нерегулисан простор и подржава онај који је јасно законом регулисан.

Верност и послушност, као највише војничке врлине, услов су да припадници војске буду лојални држави, нацији, својој војсци, командама и јединицама, претпостављеним и да могу успешно извршавати своје професионалне обавезе. Шта представљају професионална војна лица која су нелојална политичкој власти? Друштвену и државну опасност, клуб завереника, које плаћа сопствена држава, извор друштвене несигурности и сталне опасности по демократски поредак земље. Зато се лојалност истиче као војнички идеал, јер само тако оружане снаге остају послушни чувари државе и цивилна контрола се може остварити. У српској историји има много примера за учење лојалности, и позитивних и негативних.

Војничка послушност која се огледа у извршавању наређења претпостављеног је неоспорно највиша војничка врлина, али се поставља питање које су границе послушности? Шта уколико војничка послушност дође у сукоб са војничком компетенцијом, односно шта ако потчињени процени да ће извршење наређења, са војничке тачке гледишта, довести до катастрофалног исхода или у којој мери може млађи официр бити у праву да не послуша надређене, како би се унапредило професионално знање? Која је одговорност официра када му државник нареди да дела у правцу за који он зна да води у националну катастрофу? Или кад му је наређено да учини нешто што очевидно крши правни поредак земље. Или кад му је наређено да уради нешто што подједнако очигледно представља кршење опште усвојених моралних стандарда?²⁵ И овде треба нагласити да потчињени нема морал-

²⁴ Платон: *Држава*, Култура, Београд, 1969, 60–63.

²⁵ Видети опширније: S.R. Huntington: *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, 9–22, 60–87.

ну обавезу да изврши то наређење, јер таква „послушност“ није моралан већ неморалан чин. То су сложена етичка питања, која се тичу управо поља додиривања и пресецања политичког и професионално војничког.

Етичка питања су и феномен претеране лојалности, где се људи плаше да говоре истину, затим задивљеност, заокупираност личностима, где људи чак и не желе да чују шта је истина. Жеља за успехом, у којој осећај за оно шта је морално не постоји, искључена је.

д) Како ће официри остварити лидерску улогу?

Лидерство као такво је морални процес. Зашто је морал од пресудне важности за лидерство уопште, а за војне лидере посебно? Управо због утицаја који лидери остварују. Утицај лидера на друге мора да има високо моралне карактеристике. То га разликује од других типова остваривања утицаја, као што су принуда или деспотска контрола. Принципи етичког лидерства су: поштовање других, служење другима, правично поступање, показивање искренности, изградња заједнице.²⁶

Етика, односно војна етика, једна је од дисциплина која може пружити значајан допринос оспособљавању будућих војних лидера за тешке етичке изазове, давањем општетеоријских, примењених и практичних знања. Војни лидери који буду у стању да различите вредности поређају по приоритету на задовољавајући начин, биће мање у опасности да преступе моралну границу. Војни лидери ће се у првим деценијама 21. века суочавати са бројним и сложеним морално-етичким изазовима, који ће од њих захтевати дубљу моралну свест, како би демонстрирали морално одговорно понашање.

е) Морал је неопходан за професионалну мотивацију официра јер им материјални интерес није примаран ни довољан за обављање професионалне делатности

За обављање професионалне делатности, односно обезбеђење часног добра, у свим професијама не може се очекивати нити добити потпуно реципрочна материјална надокнада. За професију и професионалца уопште подразумева се несебичност (алтруизам), за војну професију такође. Под несебичношћу (алтруизмом) подразумевамо особину да се буде мотивисан за помоћ другима због њих самих, а не само због материјалне надокнаде. Превасходни циљ требало би да буде лекару здравље пацијента, официру

²⁶ P. G. Northouse, *Liderstvo, teorija i praksa*, четврто изданје, Data status, Beograd 2008, 239–257.

војна безбедност државе, адвокату правда, професору знање, свештенику спасење, а не само новчана примања. Ми смо очевици да традиционалне војне вредности као што су служење, дужност и несебичност уступају пред личним интересима и каријеризмом, што нас не ослобађа обавезе да их стално истичемо и указујемо на праве вредности.

По правилу, са осудом се дочекује прекомерно наплаћивање услуга, лекара, свештеника, професора. Војницима се и у Светом писму сугерише да буду „задовољни својом платом“.²⁷ Када свештеник, на пример, служи опело, онда би његов превасходни циљ требало да буде покој и спасење душе упокојеног, а не новчана надокнада, која се иначе назива милостиња. Зато је за сваког професионалца неопходно, осим материјалне надокнаде, указивање части („престиж“, „друштвени положај“, „статус“, „поштовање“), која представља знак оствареног часног добра. Што више добара које обезбеди има карактер часног добра, то професија више показује карактер професије. Части добра доприноси несебичност (алтруизам), односно особина да се буде мотивисан да се другима помогне због њих самих, а не због неке надокнаде.²⁸ Оно што издваја професију од послова јесте посвећеност часном добру, на шта се управо морал и односи. Посвећеност, а не прорачунатост, раздваја професију од занимања или заната.

За обезбеђено часно, неупоредиво добро, припадницима професије се по правилу не може дати одговарајућа материјална надокнада.²⁹ То није случај приликом обављања других послова. Обућару, столару, водоинсталатеру се за њихове услуге, остварено упоредиво добро, може узвратити потпуно реципрочном вредношћу. Зато се припадницима професије: свештенику, државнику, официру, лекару, судији, учитељу, професору, осим материјалне надокнаде у виду хонорара, указује и посебна част, друштвено признање.

Хонорар би представљао исплату одређеном лицу из захвалности за обезбеђивање часног добра, које по правилу не надокнађује обезбеђено добро. Зар плата може надокнадити лекару сваку жртву коју захтевају његове интервенције, рад ноћу, рад по више сати, уз ризик да се зарази од смртне болести? Којим опасним ризицима су све изложени официр, судија, државник, полицајац, ватрогасац, свештеник, новинар? Могу ли само новчана примања да буду потпуно обештећење? Одговор је свакако не, већ је неопходан алтруизам професионалаца и лојалност заједници.

²⁷ Потребно је подсетити на какву су осуду наилазили софисти јер су наплаћивали преношење своје знање реторике и говорништва богатим младићима у Грчкој, будући да су тако нарушавали једно од основних вредности тадашње античке Грчке, да се, како каже Аристотел, човек бави науком ради науке саме и узвишености које из тога произилази, а не ради зараде.

²⁸ М. Šeferes i М. Pakaluk: *Razumevanj računovodstvene etike*, 49.

²⁹ S.R. Hantington: *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, 10.

Материјални интерес за официра не представља једини мотив, као што ни његово понашање унутар професије није руковођено економским наградама или казнама. Официр није у могућности да своје услуге нуди на тржишту оне ко му боље плати, попут инжињера, економисте, менаџера. Према томе, разлика између материјалне надокнаде и професионалне дужности официра мора бити надокнађена моралом. Официр је мотивисан патриотизмом и осећањем дужности, приврженошћу и љубављу према свом позиву и осећајем друштвене обавезе да користи тај позив за добробит друштва. Комбинација ових момената ствара професионалну мотивацију.

Друштво, с друге стране, може само да обезбеди ову мотивацију ако понуди својим официрима сталну и довољну плату и док су радно активни и кад се пензионишу. Онај ко ради само плате ради, настојаће да свој посао обави што је пре могуће, са што мање уложеног труда и напора, без ентузијазма и пожртвовања и додатних, понекад и надљудских напора, који често прате војну професију.

За разлику од адвоката, који може да промени адвокатску канцеларију, без мењања своје професије; лекара који може да промени болницу или да оде у приватну праксу, официр то не може. Други професионалци могу да промене град или државу, и да то буде без већег утицаја на њихов професионални статус. Војни официр, међутим, не може да напусти војску а да и даље остане у својој професији.

Закључак

Ако се осврнемо на претходно изнете чињенице, можемо закључити да уколико нема морала нема ни професије, односно уколико нема професионалног војног етоса нема ни војне професије. Такође, следи да је етички карактер војне професије очигледан, очигледнији него код других професија. Нижи ниво моралности неког официрског кора говори и о његовом нижем нивоу професионализма, и обрнуто, виши ниво моралности показује и виши ниво професионализма.

Професионалност се по правилу признаје само онима који, осим стручности, поседују и испољавају моралност. Уколико се професионалац понаша неморално, то се квалификује као непрофесионално. Има довољно разлога за тврдњу да је професија по себи, у суштини, морална делатност. Уколико се припадници професије понашају друштвено неодговорно, односно неморално, сами себе искључују из професије.

Професионални војни етос пружа војној професији одговарајуће решење када правила и прописи нису довољни да регулишу обављање војне делатности – како ће официрски кор, у деликатним и нормативно нерегулисаним ситуацијама, употребити војну силу, како ће се официри односити према

друштвено-историјској чињеници располагања својим и туђим животима, како ће се официрски кор односити према држави и другим друштвеним институцијама изван војске, како ће официри остварити лидерску улогу у својим јединицама и штабовима – јер им материјални интерес није примаран нити довољан.

Литература

1. Аристотел: *Никомахова етика*, прев. Р. Шалабалић, Култура, Београд, 1958.
2. Гроздић Б.: *Војна етика*, хрестоматија, ВИЗ, Београд, 2010.
3. Babić J.: *Moral i naše vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.
4. Platon: *Država*, Kultura, Beograd 1969,
5. *Military Ethics, The Dutch Approach*, A Practical Guide, Th. A. van Baarde and D.E.M. Vernjeij, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2006.
6. Hantington S.R.; *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, Centar za studije Jugoistočne Evrope – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2004.
7. Зборник радова *Научно-стручни скуп Војна професија у Србију – стање и перспективе*, ВИЗ, Београд, 2009.
8. Šeferes M. i Pakaluk M.: *Razumevanje računovodstvene etike*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
9. Иљин И.: *Пут ка очигледности*, БРИМО, Београд 2001.
10. Singer P.: *Praktična etika*, drugo izdanje, SIGNATURE, Beograd, 2000.
Poslovna etika, priredili Džon Dramond i Bil Bein, CLIO, Beograd, 2001.
11. Bolčić S.: *Svet rada u transformaciji*, Plato, Beograd, 2003.
12. Gredelj S., Gavrilović Z., Šolić N.: *Profesija (i) korupcija, Aktiviranje profesionalnih udruženja u borbi za integritet profesija i protiv korupcije*, Centar za monitoring i evaluaciju, Beograd, 2005.
13. Northouse P. G.: *Liderstvo, teorija i praksa*, četvrto izdanje, Data status, Beograd, 2008.
14. Tompson Denis F.: *Politička etika i javna služba*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
15. Volzer M.: *Pravedni i nepravedni ratovi*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
16. Vjatr J.: *Sociologija vojske*, VINC, Beograd, 1987.